

Gyenge Zoltán

„DEM LEBENDIGEN GEIST” AVAGY HOGYAN FILOZÓFÁJUNK

Schelling 1802-ben tartott egy előadássorozatot *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums* címmel, amelyben a tanítás és a tudományok kapcsolataival foglalkozik, s intenciója szerint annak az elvárásnak akar megfelelni, mely a fenti felhívásból következik, azaz: az élő, a köztünk valóságosan ható szellem szaván megszólalni és megszólaltatni.

Amikor az ember Heidelbergben végigmegy a Plöck utcán, s elhalad a ház mellett, ahol Hegel lakott, majd néhány lépésre Jaspers egykori lakását elhagyva befordul az egyetem új épülete felé, szeme óhatatlanul is ezzel a felszólítással találkozik a bejárat kapu fölött. „Dem lebendigen Geist”. Ekkor önkéntelenül is arra gondol, hogy mi lehet az, ami e kívánalomnak megfelel ill. hol van, hol lehet a helye – s egyáltalán – van-e helye a szellemnek ebben a világban? Akkoriban Schelling úgy gondolta, hogy ehhez elsősorban a bölcsélet, a filozófia szerepét kell tisztázni a szellemtudományok sorában, s ha ezt egyfajta premiszaként elfogadjuk, akkor ma is ezen az úton kell elindulnunk. A fenti előadásokban az oktatáson belül a nevelés szempontjából ezért az ún. „tisztá észtudományok” (matematika, filozófia) kerülnek a figyelem középpontjába, s ezek közül is elsősorban a bölcsélet; főként a többi tudást megalapozó szerepe miatt. Ha ez a megalapozó jelleg pedig igaz, akkor már „csak” arra kell választ kapnunk, hogy mit jelent manapság a bölcsélet a közgondolkodásban, mit jelent az egyetemi oktatásban. Heidelbergben nem kétséges, hogy ama bejárat fölötti felszólításban a „szellem” a klasszikus tradíció értelmének felel meg, s ennek megfelelően az oktatásban is igazán a német klasszikusok, elsősorban és mindenképp Kant, valamint Hegel, Schelling és Fichte kap centrális helyet. Az előadások szinte csak róluk szólnak, prozemináriumokon, gyakorlatokon stb. lehet csak találkozni más témákkal. Heidelbergben tehát a filozófia a tradíció megtartását és az abszolút értékek tiszteletét jelenti, mely ebben a vonatkozásban mindenképp megfelel annak a szellemnek, amelyet Schelling is megfogalmazott. Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy itt csak kiváló előadásokat lehet hallani. De nem ez az érdekes, hanem az, hogy itt az oktatásnak meghatározott télosza van.

A kérdés most már csak az: hogyan lehetne nálunk, egy olyan közegben ennek az elvárásnak megfelelni, amely közeg kifejezetten a filozófikus, sőt néha talán el-lenséges is a bölcsélettel szemben. Hogyan lehet „élő” a „szellem” ott, ahol a klasszikus filozófiai értékek inkább hiányoznak, mint jelen vannak? Amihez ráadásul még az is hozzátartozik, hogy a filozófia művelésével, oktatásával kapcsolatban sokszor olyanok adnak tanácsot, akiknek jobbára semmi közük magához a szorosabb értelemben vett bölcsülethez. Az egyik ilyen tanács úgy szól, hogy a filozófia stúdiumainak teljes egészében le kell fednie azt a röpke két és félezer évet, melyet eddig befutott. Ami abban az esetben rendben is lenne, ha négy-öt tan-szék tanítaná a különböző filozófiai korszakokat (hasonlóan pl. az irodalom vagy a történelem oktatásához), s akkor még csak a filozófia történetét említettük. Ez feltehetően teljesen kivitelezhetetlen, s minden olyan elmozdulás, mely e balga

*Ezen a címen új sorozatot indítunk, melyben az oktatók és hallgatók filozófiával kapcsolatos véleményeinek adunk helyet. Az első cikk Dr. Gyenge Zoltán tanárságát a JATE BTK Filozófia Tanszék oktatójának heidelbergi élményeit és meglátásait mutatja be.

tanácsra akar hallgatni, voltaképp egy lépés a színvonal felszámolása felé, s visszatérés a korábban jól bevált módszerhez: néhány órán letudni a filozófiát – lehetőleg a „Védáktól Wittgensteinig”. Ezzel szemben az egyetlen járható útnak az látszik, amelyet a német egyetemek egy része is követ, holott nekik valószínűleg az előbbi megoldásra is több lehetőségük lenne. Az egyetemista ott tudja, hogy bizonyos helyeken inkább pl. antik filozófiát, máshol a klasszikus német idealizmust, a harmadikon a frankfurti iskola filozófusait stb. hallgathatja, mert az ott felvállaltan hangsúlyos; s egyben azt is tudja, hogy az oktatásnak arca van, sajátos profillal rendelkezik, s e szerint választ. Mindez persze nem jelenti azt, hogy pl. Heidelbergben, ahol ez a megállapítás igaznak látszik, kizárólag az ennek megfelelő témákból hirdetnek kollégiumokat (hisz szívet gyönyörködtető volt nézni, hogy a Philosophisches Seminar egyetlen Kierkegaard óráján a terembe a hallgatóság nem fért be), de a meghatározó jelleg ettől még nem szenved csorbát. S éppen ez az, ami az oktatást kiemeli az arctalanságból, határozott karaktert kölcsönöz neki, másrészt pedig az elmélyült kutatásnak is ez szolgál megfelelő alapul. A kettő pedig – s ezt nálunk is kezdik felismerni – csak egyrússal összhangban alkothat színvonalat. Az arctalanságból csak a minőség emelhet ki mindenkit.

Mindehhez persze az is hozzátartozik, hogy egy meghatározott kultúrtörténeti helyzetben a bölcselet milyen pozíciót viselt ill. visel. A heidelbergi szellemi életnek, s egyáltalán a német kultúrának nem csupán szerves része, hanem egyenesen az a pillére volt, amelyre a kultúrtörténet más szegmensei építhettek (s persze vice versa). Egy ottani filozófia szakos hallgató mondta: ez az a szak, amelyet a legnehezebb elvégezni, s ez az, amellyel aztán a legnehezebb elhelyezkedni. Mégis több száz egyetemista szorong évről évre Fulda vagy Wieland professzor óráin. Mi ez, ha nem a tradíció megtartó hatása? De hol van nálunk ez a tradíció, létezett-e egyáltalán valaha? De nem is ez az igazán fontos. Hanem inkább az, hogy van-e esélye most végre helyet kapnia, amikor az ideológia többé már nem köti? Felismerik-e végre nálunk is, hogy pl. Madáchtól Hegel, Fichte vagy Schopenhauer nélkül, a nyugatosokat Nietzsche nélkül értelmezni annyit tesz, mint az értelmezés egy minőségileg más szintjéről lemondani? És ugyanez fordítva: rájönnek-e nálunk az ún. filozófiatörténészek, hogy önmagában a filozófia nem létezik, értelmét, érdekességét veszti a költészet és más művészeti ágak nélkül, s „szürke teóriává” silányul. A bölcselet nem szakma, és nem az élettől elidegenedett valami, ami csak egy szakmai tolvajnyelven közvetíthető. Azt senki sem vitatja, hogy ezoterikus episztémé. Soha sem fog tömegeket vonzani. Ha ezt tenné, már nem is lenne érdemes a filozófia névre. De nem szak-tudomány: S egyáltalán: nem tudomány. Ahogy Hegel vagy Schelling fogalmaz: a filozófia genetikusan azonos a művészettel és a vallással. Közös bennük, hogy mindegyik az abszolútumra tör; különböző, hogy mindegyik más és más módon teszi. Schelling írja egy 1801-es művében a következőket: ruházátok fel a filozófiát tárgyiassággal, művészet lesz belőle, fosszátok meg a művészetet tárgyiasságától, s filozófiává válik. Ami elválaszt, tehát akcicens. Ami összeköt, az az igazán lényeges. Ezt kell tehát megtalálni és felmutatni, s ezen az úton az irányjelző csak a klasszikus tradíció lehet; klasszikusokat pedig csak a múlt századtól visszafelé haladva találunk, ami persze nem jelenti azt, hogy pl. Heidegger, vagy Wittgenstein, vagy Jaspers nem fontos és érdekes. De még nem klasszikus. Egyszerűen nincs még meg a tradíció szelekciója szempontjából az a távolság, amely megmutathatná, hogy századunk bármely gon-

dolkodója hozzákapcsolódik-e a klasszikus tradícióhoz. Még nem. Éppen ezért csalódik az, aki a múltó divat csábításainak enged. Az csak azt teszi lehetővé, hogy sokan azt érezzék, hogy ha ők is olvastak esetleg egy-két írást valamelyik lapban pl. a posztmodernről, már ők is filozófusok. Holott a filozófia központi kérdése sohasem valamely „izmus” volt, hanem mindig is az ember. Ezért nem értettem az egyébként nagyszerű Wiehl professzor miért beszél „antropológiai” filozófiáról, mint valami újdonságról. Nem tautológia ez vajon? Hiszen milyen filozófia az, amelynek nem az ember van a központjában?

Hová tart hát a filozófia? Egy a filozófiai tradícióban erős egyetemről nézve ez még problematikusabbnak látszik. Főleg akkor, ha a magyar ún. filozófiai élet szerkértáboraira gondolunk, kérdésessé válik, hogy van-e egyáltalán kiút ebből a zsákutcának tűnő helyzetből? A válasz – éppen innen – még biztosabb: van. Mégpedig az autonóm bölcséleti műhelyek, önálló arccal, felismerhető karakterrel bíró „együtt-filozófálás” (persze ez nem adja vissza egészen a szó eredeti értelmét) megteremtése révén. Ami nem csupán a benne közvetlenül résztvevők felelőssége. És akkor még a dolognak erről az aspektusáról nem is szóltam. De nem is igazán akarok, hiszen még azt sem tudtam igazán elmondani, hogy miként fest itt Heidelbergben a filozófia. Persze ehhez azt is el kellene mondani, hogy mi a filozófia. Ám ezzel kapcsolatban jobb híján csak egy önmagamra érvényesített mondást tudok adni: amiről nem tudok beszélni, arról jobb, ha hallgatók.

Heidelberg 1993

